

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LIMBI ROMANICE
CATEDRA DE FRANCEZĂ

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

**COORDONATE ALE ROMANULUI POETIC
ÎN OPERA LUI HERVÉ BAZIN
ȘI JEAN ROUAUD**

Teză de doctorat. Rezumat

COORDONATOR
Prof. Univ. Dr. **YVONNE GOGA**

DOCTORAND
ANCA BERCIU (căs. RUS)

CLUJ-NAPOCA
2012

1. Cuprinsul lucrării

INTRODUCERE.....	3
------------------	---

PARTEA ÎNTÂI

ANALIZA TEORETICĂ A ROMANULUI POETIC

Capitolul 1 Romanul – de la noțiune la concept.....	7
1.1. Definiții ale romanului.....	7
1.2. Istoricul conceptului de roman.....	10
1.3. Nașterea romanului modern.....	13
Capitolul 2 Scurt parcurs al evoluției poeticii.....	17
2.1. Aristotel, fondatorul.....	17
2.2. De la moștenirea aristoteliciană la poetica secolului al XX-lea.....	21
2.2.1. Momentul Valéry.....	21
2.2.2. Momentul Northrop Frye.....	25
2.2.3. Momentul Henri Meschonnic.....	25
2.2.4. Momentul Roman Jakobson.....	27
2.2.5. Momentul Käte Hamburger.....	28
Capitolul 3 Repere teoretice ale romanului poetic.....	30
Capitolul 4 Teoreticienii principali ai romanului poetic.....	33
4.1. Henri Bonnet.....	33
4.2. Michel Raimond.....	37
4.3. Jean-Yves Tadié.....	42
Capitolul 5 Configurația spațiului în romanul poetic.....	45

PARTEA A DOUA

SPAȚIUL ÎN ROMANELE POETICE ALE LUI HERVÉ BAZIN ȘI JEAN ROUAUD

Capitolul 1 Elementarul	48
1.1. Pământul.....	50
1.1.1. Elementul teluric și sentimentul naturii la Hervé Bazin.....	50
1.1.2. Elementul teluric la Jean Rouaud.....	61
1.2. Apa.....	69
1.2.1. Elementul acvatic la Hervé Bazin.....	70
1.2.1.1. Râul sau apa curgătoare.....	70
1.2.1.2. Mlaștina sau interferența elementelor.....	83
1.2.1.3. Marea sau spațiul identitar absolut.....	90
1.2.2. Elementul acvatic la Jean Rouaud.....	95
1.2.2.1 Râul, sursa vieții.....	95
1.2.2.2. Apa mării și lichidul lacrimal, metafore ale suferinței omenești.....	99
1.2.2.3. Zăpada și gheața.....	109
1.2.2.4. Simbolismul ploii.....	112
1.2.2.5. Forme de manifestare a ploii.....	118
Capitolul 2 Elementele de organizare ale spațiului uman	124
2.1. Organizarea spațiului interior.....	124
2.1.1. Casa.....	124
2.1.2. Podul casei.....	133
2.1.3. Magazinul.....	136
2.1.4. Scrinul.....	146
2.2. Forme ale spațiului exterior.....	154
2.2.1. Universul rural.....	154
2.2.2. Cimitirul.....	159
2.2.3. Insula.....	169

2.3. Obiecte definitorii pentru relația omului cu spațiul exterior.....	174
2.3.1. Mașina.....	174
2.3.2. Harta.....	188
CONCLUZIE.....	198
INDEX DE NUME PROPRII.....	203
BIBLIOGRAFIE.....	206

2. Cuvinte-cheie

roman poetic, interferență a genurilor, hibridare, gen romanesc, poezie, simbolic, metaforic, spațiu, personaje, mit, elementar.

3. Sinteza părților principale ale tezei

Partea întâi. Analiza teoretică a romanului poetic

Prima parte a acestei teze propune o discuție teoretică în jurul noțiunii destul de controversate de roman poetic. Această abordare se sprijină mai întâi pe datele oferite de lingvistică, propunând o perspectivă evolutivă asupra termenului **roman**. Datele oferite de către etimologie reprezintă fundamentul pe care se construiește apoi o analiză realizată din perspectiva teoriei literare. Au fost avute în vedere contribuțiile unor teoreticieni ai romanului modern, printre care Marthe Robert, Pierre Chartier și Yves Reuter. De asemenea, au fost trecute în revistă cele mai importante contribuții teoretice la poetica genului de frontieră reprezentat de romanul poetic, plecând de la Aristotel, trecând prin Valéry, Northrop Frye, Roman Jakobson, pentru a ajunge la Henri Meschonnic și Käte Hamburger. S-a avut în vedere și contribuția unor mișcări literare la elaborarea unei definiții a romanului poetic, mișcări printre care am reținut romantismul, simbolismul și surrealismul. S-au discutat apoi contribuțiile teoreticienilor principali ai romanului poetic: Henri Bonnet, Michel Raimond și Jean-Yves Tadié. În sfârșit, dintre toate elementele de construcție ale romanului poetic, s-a selectat și teoretizat pe scurt configurația spațială a acestuia.

Partea a doua. Spațiul în romanele poetice ale lui Hervé Bazin și Jean Rouaud

Această a doua parte a tezei cuprinde o analiză textuală detaliată a manierei în care elementele de construcție a spațiului se reflectă în opera fiecăruia dintre cei doi autori vizati și a felului particular în care ele participă la construcția poetică a romanelor lor. Configurarea spațială se realizează, la cei doi scriitori, în primul rând în jurul formelor de manifestare ale elementarului, pământul și apa, apoi în jurul altor elemente de organizare ale spațiului interior și exterior, precum: casa, podul casei, magazinul familial, scrinul, universul rural, cimitirul și insula. La acestea se adaugă obiectele care definesc relația omului cu spațiul exterior: mașina și harta.

4. Rezumat

Teza de față se înscrie în linia de cercetare a romanului francez din secolele al XX-lea și al XXI-lea, axându-se mai precis pe problematica interferenței genurilor romanesc și poetic, interferență pe care se sprijină schema de construcție a romanului poetic. Discuția teoretică asupra acestui subiect este dublată de o analiză textuală detaliată a manierei de construcție a spațiului în romanele poetice ale lui Hervé Bazin și Jean Rouaud.

Prima parte a acestei teze propune o discuție teoretică în jurul noțiunii destul de controversate de roman poetic. Această abordare se sprijină mai întâi pe datele oferite de lingvistică, propunând o perspectivă evolutivă asupra termenului **roman**. Datele oferite de către etimologie reprezintă fundamentul pe care se construiește o analiză realizată din perspectiva teoriei literare. Altfel spus, primul capitol al tezei își propune să aducă în discuție condițiile de apariție și evoluția semantică a fiecăruia dintre cei doi termeni implicați în sintagma **roman poetic**, din Evul Mediu și până în epoca modernă. În acest sens, m-am oprit cu precădere asupra aserțiunilor unor teoreticieni ai romanului modern, printre care Marthe Robert, Pierre Chartier și Yves Reuter.

Al doilea capitol al tezei trece în revistă cele mai importante contribuții teoretice la poetica acestui gen de frontieră, plecând de la Aristotel, trecând prin Valéry, Northrop Frye, Roman Jakobson, pentru a ajunge la Henri Meschonnic și Käte Hamburger. În al treilea capitol al tezei mi-am propus să schițez contribuția unor mișcări literare la elaborarea unei definiții a **romanului poetic**, mișcări printre care am reținut romantismul, simbolismul și surrealismul.

Al patrulea capitol e dedicat teoreticienilor principali ai **romanului poetic**: Henri Bonnet, Michel Raimond și Jean-Yves Tadié. Pentru Henri Bonnet, apariția genurilor intermediare între roman și poezie se datorează faptului că ambele utilizează același material, limbajul. După opinia acestui teoretician, mijloacele specifice genului românesc sunt deturnate înspre construcția de imagini care certifică puterea de sugestie subiectivă și simbolică proprie poeziei. Reschițând istoria recentă a conceptului de **roman poetic**, Michel Raimond identifică o epocă a acestui gen intermediar, al treilea deceniu al secolului al XX-lea, și un precursor în persoana scriitorului Alain-Fournier. Cât despre Jean-Yves Tadié, consider că el oferă analiza cea mai detaliată și cea mai pertinentă a fenomenului de hibridare în urma căruia se naște romanul poetic ca gen literar aparte, după cum atestă definiția următoare:

[...] povestirea poetică în proză este forma povestirii care împrumută mijloacele de acțiune și efectele proprii poemului, analiza sa trebuind să țină cont în egală măsură de tehnicile de descriere ale romanului și de cele ale poemului : povestirea poetică este un fenomen de tranziție între roman și poem.¹

Printre trăsăturile specifice ale genului de frontieră reprezentat de **romanul poetic**, Jean-Yves Tadié identifică accentul pus pe funcția poetică a limbajului în detrimentul funcției referențiale, uzajul frecvent al metaforei și restructurarea componentelor esențiale ale construcției romanești (personajele, spațiul, timpul, structura și raportul pe care acest tip de roman îl stabilește cu mitul), astfel încât ele dobândesc o evidentă valoare simbolică.

Dintre toate aceste elemente de construcție, am vizat în mod special rolul spațiului în economia **romanului poetic**, așa cum apare el în opera lui Hervé Bazin și a lui Jean Rouaud. Această teză își propune să demonstreze faptul că romanele poetice ale acestor doi scriitori contemporani instituie noi raporturi cu spațiul, că ele construiesc, pornind de la elementele spațiale, structuri romanești aparte, cu evidentă funcție simbolică, și că ele permit până și transformarea spațiului în veritabil personaj, degrevându-l de funcția umiltoare de simplu decor al acțiunii.

Configurarea spațială se realizează, la cei doi scriitori, în primul rând în jurul formelor de manifestare ale elementarului, pământul și apa, apoi în jurul altor elemente de organizare ale spațiului interior și exterior, precum: casa, podul casei, magazinul familial, scrinul, universul rural, cimitirul și insula. La acestea se adaugă obiectele care definesc relația omului cu spațiul exterior: mașina și harta. Formele de manifestare ale elementarului – în cazul de

¹ Jean-Yves Tadié, *Le récit poétique*, Paris, Gallimard, coll. « Tel », 2005, p. 7. Traducerea noastră.

față pământul și apa – apar atât la Hervé Bazin cât și la Jean Rouaud, de unde paralelismul discuției analitice. Acolo unde aceleași forme de organizare ale spațiului interior și exterior apar la ambii scriitori, ele sunt discutate în paralel. Este cazul secțiunilor dedicate casei și scrinului. Celelalte manifestări ale spațiului apar doar în proza unuia dintre cei doi scriitori și sunt analizate în consecință.

Viziunea lui Hervé Bazin asupra teluricului poate fi prezentată sintetic prin sintagmele „sentimentul naturii”² și natură lirizată. Se poate vorbi la acest scriitor de o poezie a vieții sălbatice care reclamă apropierea omului de natură ca prieten, ca fin cunoscător al tainelor acesteia și mai ales ca protector al virginității ei.

În altă ordine de idei, Bazin îi atribuie pământului o valoare feminină și maternă, personificându-l, astfel încât acesta devine un adevărat personaj, cum se întâmplă în romanul *Qui j'ose aimer*. Pentru a sublinia legătura strânsă ce există între personaje – feminine mai ales – și pământ, autorul face apel la inserția în construcția narativă a acestei cărți a mai multor figuri aparținând mitologiei grecești, precum cele ale zeitelor Gaia și Diana, cea a femeilor amazoane, cea a Cerberului etc.

Uneori Bazin surprinde pământul în convulsii, deloc favorabil vieții omenești, cum este cazul în *Les Bienheureux de la Désolation*, roman ce are ca pretext narativ erupția vulcanului din insula Tristan da Cunha. Chiar în acest caz, comuniunea om-pământ este pusă sub semnul îndoielii doar temporar, căci echilibrul acestei relații se restabilește de fiecare dată mai puternic și mai stabil.

Jean Rouaud exploatează și el tema strânsei legături dintre om și pământul pe care acesta îl locuiește. Spre deosebire de Hervé Bazin, Rouaud reduce pământul la o singură formă de manifestare, piatra, pe care o convertește în marcă identitară a unui singur personaj, cel al tatălui. Piatra incarnează la acest scriitor eterna aspirație a omului către soliditate și permanență, devenind un veritabil element arhetipal. În plus, tot spre deosebire de Hervé Bazin, Jean Rouaud discută dimensiunea funerară a pietrei. În acest sens, el prezintă obsesia tatălui pentru pietrele megalitice, considerate a fi resturi ale marilor construcții cu funcție ritualică și funerară specifice preistoriei. Piatra devine astfel expresia atitudinii omului universal înaintea morții, atitudine care poate fi tradusă printr-o permanentă căutare a sensului existenței. Plecând de aici, Jean Rouaud operează trecerea simbolică de la piatră ca formă a elementarului la scriitură, singura capabilă să eternizeze ființa umană. Ridicarea

² Cf. Marie Rose Albrecht, Marguerite Cécile Albrecht, « Le sentiment de la nature dans l'œuvre d'Hervé Bazin », in *Hervé Bazin*. Actes du colloque d'Angers du 11 au 13 décembre 1986, Presses de l'Université d'Angers, 1987, p. 165. Traducerea noastră.

pietrei, deci implicit a pământului, la rangul de principiu estetic și înscrierea ei în cadrele artei sale poetice reprezintă pasul înainte pe care Jean Rouaud îl face raportat la opera lui Hervé Bazin, demonstrând că pentru el romanul poetic este întotdeauna o problemă de scriitură care reflectează asupra propriilor sale mijloace.

În ceea ce privește acvaticul în trilogia baziniană, m-am oprit în primul rând asupra simbolismului complex al apei care curge. Râul participă la geografia simbolică a domeniului Rezeau și cunoaște mai multe dimensiuni. El reprezintă mai întâi o frontieră acvatică care restrânge sever și fără motiv spațiul în interiorul căruia sunt constrânși să trăiască cei trei copii ai familiei, pentru a deveni apoi spațiul aventurii, al evaziunii, dar și al revoltei împotriva regimului matern despot. Râul este de asemenea oglinda care reflectă frumusețea feminină și imaginea cuplului pe cale de a se constitui. Sub forma năboiului, râul exprimă invazia mamei denaturate în cadrul familial armonios al fiului ei. În sfârșit, în *Qui j'ose aimer*, râul devine scena pe care este proiectat procesul de construcție identitară feminină, devenind sinonim cu un lichid amniotic care protejează noua ființă.

Manifestare a interferenței între elementul acvatic și cel terestru, mlaștina cunoaște în proza lui Hervé Bazin semnificații diferite, chiar opuse: ea are, pe de o parte, puritatea unui paradis sălbatic în care omul care trăiește la țară nu intervine, dar ea exprimă în același timp cloaca morală constituită din falsele valori ale unei burghezii decadente. În alte romane (*Qui j'ose aimer*), Bazin vede mlaștina ca pe un spațiu al întâlnirii între identitatea feminină care vrea să se păstreze pură și tentația necunoscutului, a evaziunii într-o lume a bărbaților.

În mare, Bazin vede un spațiu al cunoașterii pentru adolescentul care descoperă lumea și se descoperă pe sine însuși. Totuși, acest simbol este exploatat mai ales în romanul *Les Bienheureux de la Désolation*, unde el intră, alături de elementul teluric, într-o relație dialectică ce explică viziunea asupra lumii și asupra existenței a insularilor din Tristan da Cunha, marinari obișnuiți cu vitregiile naturii, fie ea terestră sau acvatică.

În cazul lui Jean Rouaud, apa curgătoare ia forma precisă a Loarei, fluviul care udă regiunea natală a scriitorului. Vecinătatea fluviului și pluviozitatea crescută constituie mărcile distinctive ale regiunii. Apa curgătoare este deci conotată pozitiv, ca leagăn al vieții și al unei întregi civilizații.

Total opusă ca semnificații, marea este întotdeauna asociată la Rouaud cu suferința și chiar cu moartea și convertită în lichid lacrimal, reacție naturală a individului în fața dispariției celor ce-i sunt apropiați. Totuși, pesimismul nu este specific prozei roualdiene, căci de fiecare dată omul găsește în fața morții forța de a i se sustrage. Acest lucru conduce la un paradox: ciclul romanesc al lui Jean Rouaud are drept nucleu seria funebră care a marcat

familia scriitorului, dar acesta din urmă își convertește întregul imaginar, inclusiv cel acvatic, într-un instrument care îi reflectă gândirea poetică. Ilustrativ din acest punct de vedere este simbolul ploii, altă marcă identitară a regiunii nanteze. Asociată altui simbol, cel al ochelarilor omului miop, ploaia definește modul de a vedea lumea propus de Rouaud, adică vederea scurtată, îndreptată către măruntele fapte ce alcătuiesc existența cotidiană. În același timp, simbolul ploii trimite la o transfigurare poetică a realului, la o „anamorfoză”, la „o feerie versailleză”, cum ar spune scriitorul. În consecință, maniera roualdiană de a folosi simbolurile spațiale face ca proza sa devină autoreflexivă, ceea ce îi accentuează modernitatea.

Casa este o formă de organizare spațială care interesează în egală măsură cei doi scriitori discutați în această teză. La Bazin, accentul este pus pe dimensiunea sa de spațiu unde se formează identitatea persoanei tinere, fie ea o identitate revoltată împotriva abuzurilor unui sistem educativ perimat și despot, fie identitatea feminină care își descoperă alteritatea în raport cu lumea bărbaților. În proza roualdiană, casa este mai ales spațiul unei absențe, absența tatălui care, prin natura meseriei sale, duce o existență rătăcitoare, departe de ai săi.

Rouaud completează imaginea casei cu cea a podului și cea a scrinului, alte spații simbolice purtătoare ale funcției de depozitare ale memoriei familiale. Ordinea pe care bunicul matern o instituie în acest talmeș-balmeș de vestigii ale mai multor generații îngrămădite în podul casei constituie o punere în abis a actului creației artistice, căreia Rouaud îi atribuie aceeași funcție: cea de sondare a trecutului familial, de unde scriitorul face să țâșnească corpul de glorie al celor dragi, chipurile lor transfigurate prin scriitură.

Magazinul familial, alt spațiu care apare exclusiv în proza lui Jean Rouaud, scoate în evidență diferența dintre concepția tatălui și cea a mamei despre comerț, diferență care implică două viziuni sensibil diferite asupra vieții. Dacă tatăl se încapățânează să prindă trenul modernității, mama lasă lucrurile neschimbate și se dedică clienților săi, identificați cu cei care constituie partea umilă a umanității. Declinul magazinului provoacă moartea mamei, episod al cărui dramatism e exprimat într-o manieră plină de poezie în scena în care eroina, în pielea unui Charlot feminin, pleacă să-și reîntâlnească soțul în lumea de dincolo, cu magazinul adunat simbolic într-o bocceluță atârnată în vârf de băț.

La Hervé Bazin, spre deosebire de Jean Rouaud, scrinul devine simbolul respingerii conștiente a moștenirii familiale, moștenire care constă în mentalitatea limitată și avariția tipic burgheze. Totuși, același simbol e convertit în obiect care exprimă revolta

adolescentului contra valorilor familiei sale. Tânărul își formează personalitatea agitând deasupra capului vipera urii contra moralei mic-burgheze.

Spațiul rural este pentru Jean Rouaud un pretext pentru a schița o întreagă psihogeografie lirică a țării Loarei, regiunea sa natală. Consider că scopul principal al scriitorului este acela de a descrie o atitudine exemplară în fața vieții și a morții, atitudine incarnată într-un mod de viață reticent la orice manifestare a modernității.

Cimitirul, așa cum apare el în ciclul roualdian, este locul de întâlnire a celor vii cu cei dispăruți, dar el exprimă de asemenea o paradoxală evoluție a identității materne: în fața mormântului soțului ei, mama aderă la starea de văduvie definitivă, dar în același timp ea renaște din propria cenușă, devenind responsabilă de supraviețuirea alor săi.

În sfârșit, în opinia mea, proiecția chipului patern pe cerul de deasupra cimitirului sub formă de corp glorios e convertită în alegorie a actului scriiturii, ce are forța de a-i eterniza pe cei dragi dispăruți, de a-i încapsula definitiv în cuvântul poetic.

Spațiul închis reprezentat de insula Tristan da Cunha trezește interesul lui Hervé Bazin care face din istoria locuitorilor săi, imigrați în Anglia în urma erupției vulcanului lor, o alegorie a istoriei umanității. O comunitate de pescari populează acest spațiu paradisiac prin excelență, incarnând idealul bazinian al unei vieți simple, însă aspre, derulate în sânul naturii sălbatice și racordate la ritmurile acesteia. Obligați să-și părăsească oaza, ei se reîntorc aici după cataclism, căci lumea largă nu e pe gustul lor. Bazin surprinde magistral în *Les Bienheureux de la Désolation* toată poezia confruntării dintre om și forțele naturii, confruntare care este forma supremă de comuniune care poate exista.

Simbolul mașinii, devenit leitmotiv al operei roualdiene, scoate în evidență două figuri importante, cea a tatălui și cea a bunicului matern. Prin izolarea în acest spațiu de intimitate care este mașina și prin atitudinea lor în fața miracolului cel mai adesea încărcat de dramatism al existenței, cele două personaje incarnează doi artiști *in nuce*, anticipând demersul creator al lui Jean Rouaud însuși.

În sfârșit, ultimul subcapitol al acestei teze e dedicat tot lui Jean Rouaud și se ocupă de semnificațiile hărții, obiect simbolic ce ține de geografia sentimentală a tatălui. Ființă rătăcitoare prin natura meseriei sale de reprezentant de comerț, acesta domesticește spațiul cu ajutorul hărții, pe care codifică o întreagă rețea de relații interumane. Importanța hărții e dată de faptul că ea se constituie în metaforă a cărții. În consecință, la Jean Rouaud scriitura apare nu numai ca o necesitate interioară, ci și ca o condiționare exterioară, ca o moștenire căreia scriitorul nu poate sau nu vrea să i se sustragă.

În concluzie, elementele de configurare a spațiului așa cum apar ele în romanele poetice ale lui Hervé Bazin și Jean Rouaud comportă o puternică încărcătură de semnificații simbolice: spații ale creației artistice, ale revoltei și aventurii, spații ale nașterii cuplului primordial, ale identității sau ale morții, spații ale amintirii, metafore ale scurgerii timpului sau, invers, ale înțepenirii sale sub forma atemporalității. Prin urmare, formele de manifestare ale spațiului deschid romanele acestor scriitori francezi către structuri poetice incontestabile.